



EESTI-SOOME KONTRASTIIVSEMINAR JA VIRSU-SEMINAR

21. eesti-soome kontrastiivseminar ja VIRSU-seminar („Viro ja suomi kohdekielinä/Eesti ja soome keel sihtkeelena”) toimus Joensuu Ülikooli korraldusel 1.–2. oktoobril 2009 Mekrijärvel. Avasõnad ütlesid kontrastiivseminaridele alusepanija Hannu Remes ja VIRSU-projekti juht Pirkko Muikku-Werner, kes andsid lühikese ülevaate seminaride ajaloost.

Osalejaid oli neljalt maalt kaheksast ülikoolist, kokku kuulati 13 ettekannet. Plenaarettekande pidanud Scott Jarvis (Ohio Ülikool) käsitles keeltevahelise mõju tõestusvõimalusi ja selleks loodud ühtset metodoloogilist raamistikku, mis tagab uurimistulemuste parema võrreldavuse ja üldistatavuse.

Esimese päeva esinejatest kaks keskendusid retseptiivsele mitmekeelsusele. Pirkko Muikku-Werner (Joensuu Ülikool) andis ülevaate varasematest uurimistulemustest ja retseptiivsest mitmekeelsusest keeleoskuse arendamisvõimalusena ning käsitles selle uurimisvõimalusi soome-eesti kontekstis. Annekatrin Kaivapalu (Tallinna Ülikool) analüüsis, mida saavad soomekeelsed õppijad aru eestikeelsest tekstist, kui nad varem eesti keelt õppinud ei ole, ning kuidas õppija emakeel ja teadmised sellest, metalingvistiline teadlikkus ja strateegiline kompetents mõistmisele kaasa aitavad.

Leena Niiranen (Finnmarki Kõrgkool) tutvustas kahe norra-soome kakskeelse ja ühe norrakeelse põhikooliõpilase soome keele õppimist ja kasutamist. Tarja Tanttu (Joensuu Ülikool)

analüüsis immigrandist kliendiga suhtleva töönõustaja keeletarvitust. Päev lõppes põhjaliku aruteluga kontrastiivseminaride ja VIRSU-seminaride ning -sarja „Lähivertailuja” tuleviku üle.

Teise päeva esimesed ettekanded käsitlesid vestluskäitumist. Maria Frick (Helsingi Ülikool) analüüsis soome-eesti koodivahetust Facebooki põhjal ja Anna Vatanen (Helsingi Ülikool) keskendus soome ja eesti argivestluste vooruvahtustele. Seejärel külastati Sissola laulutaret, mille peremees Simana Sissonen laulis omal ajal rahvaluulekogujatele ette suure osa „Kalevala” runodest.

Ennelõunastes ettekannetes tutvustati korpuspõhist lähenemisviisi nii emakeele kui ka õppijakeele uurimise puhul. Kristi Pällin (Tallinna Ülikool) võrdles soome verbide *lähteä* ja *mennä* kasutamist korpuse „Suomen kielen tekstipankki” alusel ning Keaty Siivelt (Tallinna Ülikool) käsitles eestikeelsete soome keele õppijate sisekohakäänete kasutamist soome õppijakeele korpuse (ICLFI) põhjal.

Pärastlõunal tutvustas Scott Jarvis (ajakiri Language Learning) ajakirja avaldamistingimusi ja -protseduuri ning andis ülevaate keele omandamise aktuaalsetest uurimisteemadest. Seejärel jätkati eestikeelsete õppijate soome keele omandamise teemal. Heinike Heinsoo (Tartu Ülikool) analüüsis suulise teksti mõistmise ja kirjutamise probleeme, Hanna-Ilona Härmävaara (Helsingi Ülikool) lähtekeele mõju soome vokaalide pikkuse varieerumisele eestikeelsete immigrantide kõnekeeles.

Helka Riionheimo (Joensuu Ülikool) kõneles ingerlaste eesti ja soome keele sulandumisest keelekontaktide tulemusena. Seminari viimase ettekande pidas Leena Kolehmainen (Joensuu Ülikool), kes võrdles soome ja saksa rektioonisuhet väljendavaid adpositsioone.

Järgmine kontrastiivseminar ja VIRSU-seminar on kavas korraldada

2011. aasta kevadel Oulu Ülikoolis. Enne seda aga kohtutakse 2010. aasta augustis Ungaris Piliscsabas XI fenno-ugristikakongressil VIRSU-tööpajas.

ANNEKATRIN KAIVAPALU

TÄHELEPANEKUID KONVERENTSILT „ELEX 2009”

Ülevaateartikkel eelmisest suuremast sõnastikurahva kogunemisest (Euralex 2008) lõppes sõnadega: „Järgmisel korral kogunevad Euroopa leksikograafid 2010. aastal Friisimaal Leeuwardenis.”¹ Tegelikult kogunesid paljud leksikograafid juba varem: 22.–24. oktoobri 2009 toimus Belgia ühes tähtsamas ülikoolilinnas Louvain-la-Neuve’is konverents pealkirjaga „Elektroonilise leksikograafia uued ülesanded ja uued rakendused XXI sajandil”. Esinejaid oli üle kuuekümne, osalejaid kokku 30 riigist. Korraldajaks Louvain’i Katoliikliku Ülikooli juures tegutsev inglise korpuslingvistika töörühm. Lisaks sellele, et konverents oli suurepäraselt korraldatud, olid ka ettekanded väga põnevad. Kirjeldame mõnd huvitavat.

E-sõnastikest üldiselt. Esimese plenaarettekande pidas Michael Rundell (Suurbritannia), kes andis ülevaate leksikograafia ja arvutite seoste oluliseimatest arengutest alates 1960. aastatest kuni tänapäevani. Arvutite kanda jäetakse üha rohkem ülesandeid. Inimtöö panus on leksikograafias viimasel ajal oluliselt vähenenud: näiteks, kui varem tuli näitelauseid käsitsi sedeldada, siis nüüd on võimalik neid peaaegu automaatselt tohtu suurtest korpus-test SketchEngine’i ja GDEX-i tarkvara

abil välja võtta ja sõnastikukirjetesse lisada. Leksikograafia on muutumas sedavõrd arvutipõhiseks, et ei ole kindel, kas kümne aasta pärast enam ongi leksikograafe ja üldse sõnastikke. Kui ei, siis kas miski muu võiks neid asendada, ja mis see „muu” võiks olla? Kui jah, siis igal juhul erinevad sõnastikutegijate ülesanded oluliselt praegustest ja sõnastikud on täiesti uut tüüpi sisuga.

Ulrich Heid (Saksamaa, Stuttgart) kõneles sõnastikumudelitest. Praegused e-sõnastikud kipuvad üldjuhul kopeerima pabersõnastikke, s.t on lineaarsed ja neis esitatakse vaid üht tüüpi infot, mis on kasutajale korruga nähtav. E-keskkonna võimalused on siin suurel määral ära kasutamata: näiteks võiks kasutajal olla võimalik kuvada eri infot vastavalt sellele, milliseid andmeid ta parasjagu vajab (verbi-konstruksioone, morfoloogiat vmt). Sellist sõnastiku ülesehitust toetab näiteks sealsamas Stuttgardis koostatav andmemudel OWL-DL, mis keskendub just eri tüüpi infokihtide eristamisele. Oluline on kindlaks teha, mis andmeid täpselt (ja kuidas) kasutajale anda.

Sama liini jätkas Dennis Spohr (Stuttgart), kes visandas multifunktsionaalse sõnastikutüübi, mida iseloomustab modulaarne ülesehitus. See teeb võimalikuks ühest elektroonilisest andmebaasist moodustada mitmesuguseid erinevaid sõnastikke vastavalt kasutaja vajadustele.

¹ M. Jürviste, M. Langemets, M. Tiits, T. Valdre, P. Voll, XIII leksikograafiakongress Barcelonas. – Keel ja Kirjandus 2009, nr 2, lk 157.

Piek Vossen (Holland) esitas põgusa ülevaate Wordneti ajaloost kuni tänapäevani. Varasemate üksikprojektide asemel on keskendutud EuroWordNeti loomisele (eri keelte Wordnetid on inglise keele vahendusel omavahel seotud), mille järgmiseks sammuks on GlobalWordnet Grid: selles oleksid omavahel seotud keeled üle kogu maailma, aga ilma inglise keele vahenduse ta, tuginedes formaalsele andmeskeemile. Mõistete tähendusi on selles skeemis võimalik kirjeldada loogikaaksioomidena. GlobalWordneti esimeseks projektiks on KYOTO, mis töötab sisuliselt nn Wiki-põhimõttel, eri valdkondades pädevad kasutajad saavad andmeid töödelda, lähtudes automaatselt etteantud terminivalikust (see saadakse valdkonna dokumentide arvutianalüüsil).

Sõnastike kasutamisest. Anna Dziemianko (Poola) vaatles, mis mõju on sellel, kas õpilased kasutavad traditsioonilist pabersõnastikku või elektroonilist arvutisõnastikku. Selgus, et e-sõnastike kasutajad läbisid testi märkimisväärselt paremate tulemustega (seda nii teksti mõistmise kui ka tekstiloo ülesandes). A. Dziemianko arvates on e-sõnastike põhiline eelis siiski just vormis, kuidas infot esitatakse (arvuti juhhib vähem tähelepanu ebaolulistele asjadele), mitte niivõrd sõnastiku kasutamise kiiruses.

Robert Lew (Poola) kõneles sõnastikukirje struktuurimenüüdest, mida kasutatakse pikemate artiklite juures mõnikord ka traditsioonilistes pabersõnastikes, rohkem aga e-sõnastikes. Tema uuringust selgub, et selliste struktuurimenüüde kasutamine (kakskeelsetes) e-sõnastikes on väga kasulik info leidmise kiiruse ja täpsuse seisukohalt, aga eeskätt siis, kui lisaks struktuurimenüüle markeeritakse põhikirjes selgelt eristuva värviga menüüst valitud tähendusloki info.

Tadeusz Piotrowski (Poola, Wrocław) rääkis oma kogemusest mobiilisõnasti-

kega, mis on kasutusel taskuarvuti funktsioonidega mobiiltelefonis. Nende puhul on eriti tähtis, et info oleks lihtsasti haaratav, kiiresti ligipääsetav ja selge esitusega. Seetõttu on mobiilisõnastikud eriti sobivad kakskeelsete sõnastike lühendatud versioonide jaoks, kus esitatakse ainult kõige olulisem info (selliste seadmete ekraan on tavaliselt väike). Tulevikus võiks olla võimalik teha suvalisest tekstist pilt mobiiltelefoni kaameraga, kasutada tekstituvastusprogrammi ja seejärel tõlkida automaatselt kas kogu tekst või üksiksõnu sõnastikutarkvara abil. Firma ABBYY ongi asunud seda lahendust välja töötama.

Isabel Duran-Muñoz (Hispaania, Málaga) vaatles, missugused on sõnastike kasutamisel kutseliste tõlkijate vajadused, tuginedes nende seas korraldatud küsitlusele. Selgus, et tõlkimisel peetakse kõige vajalikumaks *online*-sõnastikke (56%), sagedamini kakskeelseid sõnastikke (19%), aga mõneti ka Wikipediat ja Google'it. Kõige tähtsamaks kriteeriumiks peetakse sõnastiku autorit ja eriala, kõige tähtsusetumaks kasutusjuhendeid (see, et sõnastike kasutajad ei loe kasutusjuhendeid, on leksikograafias juba peaaegu käibetõeks saanud). I. Duran-Muñozi hinnangul võiks e-sõnastikes olla võimalus valida, millist infot soovitakse kuvada (näiteks semantilist infot ei ole tõlkijatel sageli vaja ja see muudab sõnastikukirje tarbetult mahukaks).

Hillary Nesi (Suurbritannia) käsitles oma kõnes e-sõnastike keeleõppes kasutamise negatiivseid külgi. Ida-Aasias on väikesed elektroonilised taskusõnastikud saanud (üli)õpilaste seas väga populaarseks ja neid kasutatakse väga aktiivselt. Õpetajad (õppejõud) suhtuvad neisse siiski väga skeptiliselt, sest sageli on nende sõnastike kvaliteet küsitava väärtusega. Kui trükkis ja isegi CD-l avaldatud sõnastikel on teatav kvaliteedigarantii (neid on toimetatud),

siis muudel e-sõnastikel on tihti palju kummalisi vigu. Teine skepsise allikas on see, et õppejõudude arvates ei peaks õppimine olema liiga lihtne: uute sõnade õppimiseks peaks vaeva nägema, et see ka päriselt tulemuslik oleks. Kõige selle juures tuleks siiski arvestada, et e-sõnastikud pakuvad hulganisti uusi õppimisvõimalusi. Õpetajad võiksid innustada õpilasi rohkem rääkima sellest, milliseid sõnastikke nad kasutavad (seda peetakse tihti eraasjaks, millest teistega ei räägita). Tuleks välja juurida mentaliteet, et elektrooniliste taskusõnastike kasutamine on poolelnisti illegaalne. Ka kirjastajad võiksid sellele kaasa aidata, tutvustades selliseid sõnastikke senisest rohkem.

Multifunktsionaalsetest e-keskkondadest. Toma Tasovac (Serbia) tutvustas veebiportaali Transpoetika, semantilise sõnaklassi kesket serbia-inglise õppesõnastikku, mis vastandub tavapärasele leksikotsentristlikule (sõnakesksele) sõnastikule: keel tugineb tema meelest (ja muuhulgas ka N. Švedova arvates, kellele Tasovac oma ettekandes viitab) just semantilistele sõnaklassidele, mitte sõnadele. Seetõttu on Transpoetika üles ehitatud Wordneti põhimõttel: kasutaja saab peale põhikirje uurida märksõnaga seotud teisi sõnu (sünonüümia, antonüümia, hüpero- ja hüponüümia ja muudes suhetes) ning pääseda neile ligi erinevatest digiteeritud tekstidest. Nagu Ulrich Heid, Dennis Spohr ja Isabel Duran-Muñoz, rõhutas ka T. Tasovac, et sõnastik ei tohiks olla ühekihiline, vaid peaks arvestama erinevate semantiliste seostega, mille põhjal on võimalik sõnastikku mitmeti struktureerida. E-sõnastik ei tohiks olla pelgalt pabersõnastiku digitaliseeritud versioon, see peaks olema pigem *online*-teenus.

Ka Serge Verlinde (Belgia) rõhutas, kui tähtis on, et praegusel e-ajastul ei jäädaks enam traditsioonilise sõnastikumudeli juurde. Tema osalusel koosta-

tud prantsuse keele õppekeskkond BLF (Base lexicale du français) püüab ajaga kaasas käia ja pakkuda keeleõppijale senisest mugavamalt õppekeskkonda. BLF-i veebilehel on kuus alajaotust, mis kõik vastavad õppija eri vajadustele: laiema info saamine sõna kohta, sõna tõlkevastete leidmine, sõnade kasutamise ja tõlkevastete kontrollimine, abi otsimine teksti mõistmisel ja tekstiloomes, harjutused eri teemadel. Niisiis on see keskkond, mis pakub kasutajatele eri vajadustest lähtuvalt eri sisuga leksikograafilist infot.

Lars Trap-Jensen, Henrik Lorentzen ja Jørg Asmussen (Taani) tutvustasid taani sõnastikuprojekti, mis kasutab erinevaid leksikaalseid ressursse: taani keele seletussõnastikku (1950–, 100 000 sõna), suurt taani keele sõnastikku (1700–1950, 250 000 sõna), tekstikorpust (56 milj), DanNet'i (taani WordNet). Üks päring annab vastuseks andmed korraga kõigist allikatest.

Uuemast ja juba tuntud tarkvarast. Konverentsil tutvustati ka mitmesugust leksikograafide tarbeks loodud sõnastikutarkvara. David Baines (Belgia) rääkis vabavarast Sil FieldWorks Language Explorer (FLEEx), mis on väga sobilik etnoloogilise sisuga leksikograafiliste projektide jaoks, sest võimaldab mugavalt analüüsida ka nüüsguseid keeli, millel ei ole veel välja kujunenud ortograafiat. Ilan Kernerman (Iisrael) tõi näiteid sõnastikukeskkonnast KXD Shell, mis suudab suvalisi XML-formaadis kirjutatud sõnastikuandmeid mugandada sobivateks arvutiliidestest kasutatavateks sõnastikeks. David Joffe (Lõuna-Aafrika) reklaamis juba tuntud Tshwanelexi sõnastikusüsteemi (TLEx): selle uute rakendustena tõi ta välja näiteks sõnade järjestamise korpuseinfo alusel ning võimaluse eksportida sõnastikuandmed trükkimiseks sobivasse vormi (nt doc-formaati). Christos Tsalidis, Elena Mantzari ja Mavina Pantazara (Kreeka)

tutvustasid kreeka leksikograafilist toimetamissüsteemi, mis võimaldab lisada sõnaartiklisse grammatilist infot, muudab automaatselt tähendusnumbreid, kontrollib ristviiteid jne. Vera Kuzmina ja Anna Rõlova (Venemaa) esitlesid ABBYY Lingvo sõnastikke ja sõnastike koostamise tarkvara, mis on lubaduste kohaselt äärmiselt paindlik [kirjete koostamisel saab kasutada nn teksti lohistamist (*drag and drop*); leksikograafid saavad määrata väga palju endale sobilikke koostamiskriteeriume, märgendeid jms, kogu tööd on võimalik teha kaugmeetodil, serveripõhiselt]. FLEx, TLEx ja ABBYY lubavad kõik väga suurt paindlikkust. Iseasi, kas see ka tegelikus elus nii lihtne ja mugav on: eri sõnastikel on väga erinevad koostamispõhimõtted. Stendiettekandega (Margit Langemets, Andres Loopmann ja Ülle Viks) oli esindatud Eesti Keele Instituudis valminud sõnastikutarkvara EELex, mille avalik versioon on mõeldud tavakasutajale, kes tahab veebis koostada oma kakskeelset sõnastikku. Soovi korral (kokkuleppel EKI-ga) saab ta kasutada ka eesti-X-keele andmebaasi: kas märksõnade loendit või kogu sõnastiku eesti poolt.

Adam Kilgarriff (Suurbritannia) tutvustas veel üht töövahendit, mis leksikograafide elu lihtsamaks peaks tegema: selleks on SketchEngine, mis tuvastab etteantud korpusest automaatselt sõna tähtsamad kollokatsioonid erinevate kriteeriumide alusel. Sellega on seotud omaette tarkvara GDEX, mis leiab SketchEngine'i andmete põhjal korpusest sõnastikele kõige sobivamad näited. Päris automaatselt see valik siiski toimuda ei saa, sest korpuse näitelauseid algkujul enamasti sõnastikunäiteks ei sobi, isegi kui korpus on väga suur. Aga häid ideid annab see leksikograafide kindlasti.

Üldpilt. Ettekannete temaatika oli avar, põhiliste valdkondadena võiks välja tuua järgmised:

- e-leksikograafia üldiselt: ajalugu ja perspektiivid, sõnastike mudelid;
- uued rakendused: mobiili- ja veebi-sõnastikud, õppe- ja õpikeskkonnad;
- sõnastike kasutamine ja kasutajagruppide vajadused;
- sõnastike mikrostruktuur: erinevad infokihid, sõnastikuülesed seosed;
- sõnastikes navigeerimine ja päringvõtted: olulised on otsingu kiirus ja täpsus, vaatamise mugavus;
- sõnastike koostamise ja toimetamise vahendid;
- korpuste kasutamine: näidete saamiseks, sõna kasutamisinfor leidmiseks, neologismide, fraseologismide, terminite jne tuvastamiseks;
- keeletarkvara kasutamine: korpusest morfoloogilise, süntaktilise, semantilise info leidmine ja selle sõnastikus esitamine;
- olemasolevate (nn vanade) sõnastike arvutivormingusse teisendamine;
- konkreetsed probleemid: esiplaanil olid mitmesõnalised väljendid, kollokatsioonid, grammatilised konstruktsioonid;
- konkreetsed sõnastikuprojektid: viipekeele, murde-, etimoloogiasõnastik, õppesõnastikud, WordNet, eri keelte sõnastikuprojektid.

Peamised tunnussõnad, mis kordusid paljudes ettekannetes, olid *info mitmekihilisus*, *paindlikkus* ja *integreeritud süsteemid*. Elektrooniline sõnastik ei ole lineaarse pabersõnastiku analoog, tal on mitmekihiline hierarhiline struktuur, mis võimaldab hoopis paremat ligipääsu sõnastikule, näiteks päringuid erinevate infoliikide järgi või erineva mahu ja sisuga väljavõtteid samast sõnastikust. Sõnastiku koostamise vahendid on paindlikud, nad ei sõltu keelest ja võimaldavad luua erineva struktuuriga sõnastikke ja samast sõnastikust erinevaid vaateid. Sõnastik ei ela eraldatud maailmas, vaid integreeritud süsteemis: sõnastiku koostamisel saab kasutada tekstikorpusi ja

teisi sõnastikke, samuti keeletarkvara; klikates tekstisõnal, on võimalik vaadata vastavat kirjet sõnastikus; sõnastikud töötavad eri keskkondades (veebis, mobiiltelefonis jne).

Kokkuvõtteks võib öelda, et konverentsi sisu vastas päris hästi pealkirja-

le ja pakkus uusi vaatenurki ja võimalikke perspektiive elektroonilises leksikograafias. Kõik tutvustatu ei ole veel üldiselt kättesaadav, kuid areng on elektroonilises leksikograafias kiire.

MADIS JÜRVISTE, ÜLLE VIKS

KONVERENTS EESTI- JA VÕORKEELSEST TRÜKISEST EESTI- JA LIIVIMAAL 1801–1917

29. ja 30. oktoobril toimus Tartus Eesti Kirjandusmuuseumis konverents raamatuloost „Eesti- ja võorkeelne trükis Eesti- ja Liivimaal 1801–1917”, mis oli korraldatud Eesti Teadusfondi grandi nr 6084 „Eesti- ja muukeelse trükise osa rahvusliku teadvuse äratamisel ja kujundamisel ning rahvuse konsolideerimisel: kirjastamine, levitamine ja lugemine XIX sajandi algusest Eesti Vabariigi loomiseni” kokkuvõtteks.

Kahe päeva jooksul kuulati 11 ettekannet enamasti Eesti teadlastelt.

Avaettekandes „Eesti ja baltisaksa trükisõna aastail 1801–1917: uurimiseis ja perspektiivid”, mille olid kahasse koostanud Tiiu Reimo (TLÜ) ja Vello Paatsi (EKLA), anti ülevaade XIX sajandi ja XX sajandi alguse raamatuloo uurimisest Eestis, tõdeti, et selle ajavahemiku raamatulugu on uuritud ebahühtlaselt ja ebapiisavalt ning leiti raamatuloolasele Mare Lotile toetudes, et eesti raamatulugu vajab jätkuvat uurimist. Raamatuloo objekti tuleb laiendada, lisades senisele põhiliselt eestikeelse raamatu käsitlusele Eestis ilmunud võorkeelse raamatu osa ning selgelt välja tuua nendevahelised seosed. Dorothee M. Goeze (Marburg, Herderi Instituut) tutvustas ettekandes Herderi Instituudi arhiivis leiduvaid eesti- ja võorkeelseid trükiseid, toetudes Balti rüütelkondade raamatukogudele ja Mellinide perekonnaarhiivile, eriti kartograafi ja poliitiku krahv L. A. Mel-

lini pärandile. Liivi Aarma (TLÜ) kõneles eestikeelse põllumajandusliku kirjanduse algusest ja esimesest eestikeelsest käsiraamatust põllumeestele „Põllomehhe nõuandja...” (1866), kesken dudes selle anonüümselt ilmunud raamatu autori väljaselgitamisele. Nagu selgus V. Paatsi kommentaarist, pole raamatu koostaja siiski mitte Friedrich Nikolai Russow, nagu oletuslikult järeldas L. Aarma, vaid Magnus Georg Dietz, mitme teiseegi eestikeelse kirjatöö autor. Konverentsi esimese päeva esimese poole lõpetas Signe Jantson (TTÜ raamatukogu) ülevaatega raamatukaubandusest Eestis aastatel 1851–1917.

Päeva teise poole avas Ülo Matjus (TÜ) esialgse ülevaatega ajavahemikus 1801–1917 Eestis iseseisva raamatuna ilmunud filosoofilistest trükistest, avastades ja sõnastades uusi võimalusi Eesti filosoofia ajaloo raamatulooliseks uurimiseks. Edasi kõnelesid Erki Tamiksaar (EMÜ) baltisaksa loodusteaduslikust trükisest ja selle levikust XIX sajandi Euroopas ning Imbi Pelkonen (EKM) Eesti Kirjandusmuuseumi *Baltica* kogust.

Konverentsi teisel päeval oli kõne all peamiselt seltside tegevus nii eesti- kui ka võorkeelsete trükiste soetamisel ja levitamisel. Kristi Metste (EKLA) rääkis Õpetatud Eesti Seltsi kirjastustegevusest ja F. R. Faehlmanni osast selles, Tiiu Reimo Eestimaa Kirjanduse Ühingu ja selle kirjastustegevusest. Nii

Õpetatud Eesti Seltsi kui ka Eestimaa Kirjanduse Ühingu kirjastustegevus vajaksid põhjalikumat uurimist ja asetamist avaramasse kultuurikonteksti, kinnitasid ettekandjad. Vello Paatsi kõneles piibliseltsidest pühakirja levitajana XIX sajandi esimesel poolel Eesti ja Liivimaal, rõhutades piibliseltside tähtsust eestlaste lugemisharjumuse kujundajana, lugemisvara rikastajana, tallinna eesti keele levitajana tartu keelealal, aga ka n-ö ühistevõtte koolina lihtrahva jaoks, sest piibliseltside kui vabatahtlike ühenduste tegevusse haarati kaasa ka eesti talupoegi ja saksa lihtrahvast. Anu Pallas (TÜ) andis ülevaate koolmeistri ja karskusaate kandja Jüri Tilga tegevusest ajalehe

Olevik toimetaja ja karskustrukiste soetajana (vt käesolevat KK numbrit, lk 194–210).

Konverentsi puhul ilmus kogumik „Rahvusvaheline konverents „Eesti- ja vöörkeelne trükis Eesti- ja Liivimaal 1801–1917” 29.–30. oktoobril 2009 Eesti Kirjandusmuuseumis. Ettekanded = Internationale Konferenz „Estnisch- und fremdsprachige Druckschriften in Est- und Livland 1801–1917” 29. bis 30. Oktober 2009. Beiträge” (Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2009. 88 lk), kus on avaldatud ettekanded või ettekannete teesid eesti ja saksa keeles.

KRISTI METSTE

VÄIKESED KEELED MITMEKEELSES ÜHISKONNAS

30.–31. oktoobril 2009 peetud Võru Instituudi järjekordne, 13. sügiskonverents kandis pealkirja „Väikue keeleq mitmokeelitsen ütiskunnan”. Konverentsi ettekanded võis tinglikult jagada neljaks alamosaks. Esimesel päeval räägiti valdavalt väikeste keelte saatusest ja nende kõnelejate identiteedist, teisel päeval tutvustati uute grammatikate koostamist ning peatuti mitmekeelse ühiskonna keeleküsimustel.

Õyvind Rangøy (Põltsamaal elav norralasest eesti filoloog ja tõlkija) esitas intrigeeriva küsimuse „Nynorsk'i ja Võro keeleliikumised – kas sada aastat hiljem käib kõik teisiti?” Tema arvates on uusnorra kirjakeele (*nynorsk'i*) ja võro keele ees seisvad väljakutsed paljuski sarnased: mõlemad on väikekeeled, mille kirjakeel põhineb maarahva keelel ja mis peavad hariduses konkureerima tugevama sugulaskirjakeelega. Oluline erinevus on aga selles, et keelevõitlus toimub eri sajanditel. Tänapäeval pole võro keelel lihtne saada piisavalt elujõuliseks ja kinnistada endale positsiooni Eesti keelekaardil, nagu see

kunagi uusnorra kirjakeelel õnnestus, sest erinevalt Norrast, kus eliit kasutas omal ajal laialt taani keelt, ei põhine eesti kirjakeel võõral keelel.

Riigikogulane Mark Soosaar vaatles, milline on kihnu keele staatuse meediaväljas. Ta nimetas kirjakeelset meediat peamiseks allikaks, mis „rikub” murret. Just see asjaolu viis teda mõtteni alustada kihnukeelsete raadiosaadete lindistamise ja eestrisse laskmisega. Neid on praegu Vikerraadio kaudu võimalik kuulata mitu korda nädalas. Saatejuhi põhiliseks probleemiks on uutele kirjakeele sõnadele kas kihnukeelsete vastete leidmine või nende oma keelesüsteemi mugandamine (nt *eljuk* 'hõljuk', *soade* 'saade'). Konverentsil osalejad said kuulata kolme põlvkonna esindajaga salvestatud kihnukeelse raadiosaate katkendit ja veenduda, et saatejuhil võis õige kihnukeelse sõna leidmisega olla päris tegu.

Heinike Heinsoo (Tartu Ülikool) jätkas väikeste keelte taaselustamise teemat vадja ja isuri keele näitel. Tänapäeval leidub 6–8 vадja keele ning üle

100 isuri keele kõneleja. Ehkki on soovi õpetada neid keeli koolides, on probleeme õpetajate leidmisega. H. Heinsoo arvustas Venemaa meedia kahepalgelist käitumist, kus ajalehed ülistavad 2008. aastal vastuvõetud otsust arvata vadjalased ja isurid Venemaa Föderatsiooni väikesearvuliste põlisrahvaste nimekirja, kuid vaikitakse kahe väikese keelega seotud õpetamis- ning rahva ja keele säilitamise probleemidest.

Anna-Kaisa Räisänen (Oulu Ülikool) kirjeldas oma ettekandes „Kveenide keelelisest identifitseerimisest kveeni, soome ja norra keelte kaudu” kveeni keele olukorda. See on läänemeresoome keel, mida kõnelevad Põhja-Norras (Pykeijas, Pyssyjokis, Lemmijokis ja Vesisaaris) elavad kveenid ning mis sai 2005. aastal Norra vähemuskeele staatuse. Uuringust on selgunud, et kveenide kodukeeleks on kas soome, kveeni ja norra või soome ja kveeni keel või hoopis norra ja soome keel. Samuti selgus, et kveenid võivad ennast keeleliselt samastada pigem soome ja norra keelega kui kveeni keelega.

Michael Hornsby (Adam Mickiewicz nim. Poznańi Ülikool) kõneles vähemuskeelte taaselusdamisest ning kohalike ja hübriidvariantide vahelistest pingetest uusbretooni keele näitel. Bretooni keele kõnelejate seas (kes kuuluvad peamiselt keskklassi) on kasvamas keeleline eneseteadlikkus, olgugi et nende keelt on tugevalt mõjutanud prantsuse kirjakeel. Esineja näited prantsuse mõjude kohta pärinesid valdavalt uusbretooni süntaksist, vähem olevat seda mõju märgata sõnavaras.

Konstantin Zamjatin (Helsingi Ülikool) tutvustas keelepoliitikat ja ametlike keelte funktsioneerimise õiguslikku raamistikku Udmurtias ja Marimaal. Esimeses on udmurdi ning teises niiduja mäemari keel ametlikud keeled, kuid neid ei kasutata valitsusasutustes. Ta rääkis samuti sellest, et ametlikud veebilehed on tavaliselt venekeel-

sed ning et isegi koolides ei õpetata rahvuskeeli süvendatult. Udmurdi ja mari keelel on „maakeele” imago, linnas pole kummagagi midagi peale hakata. Ka visuaalne keeleteave on tavaliselt vene keeles.

Elvira Kүүn (Tallinna Ülikool) keskendus oma ettekandes „Mitmekeelne ühiskond ja keelevähemuste identiteet” Eesti venekeelses keskkonnas elavatele vähemuskeelte esindajatele. Riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu 2009” alaprojekti „Segregatiivsete keelekeskkondade andmebaasi korrastamine ja avalikustamine” eesmärgiks oli Eesti seg-regatiivsete piirkondade rühmade kaar- distuse alusel luua andmebaas kodukeelte kasutamise kohta. Uuringute tulemuste põhjal võib välja tuua, et üldiselt assimileeruvad vähemuskeelte esindajad Eesti segregatiivsetes keelekeskkondades venelastega. Samal ajal ei saa mööda vaadata rühmasisesest varieeruvusest: osa vähemusrahvustest väärtustab oma etnilist kuuluvust ja päritolukeelt üha rohkem ning püüab oma teadmisi ka lastele edasi anda. See rühm hoolitseb keele järjepidevuse ja elujõulisuse eest. Sellega peaks arvestama ka keeleõppekorraldus.

Anastassia Zabrodskaja (TLÜ) ettekanne „Suured keeled väikese keele rollis Eesti keelemaastikul” käsitles suurte keelte esinemust tänava- ja poe-siltidel, reklaami- ja kuulutustahvlitel, kohanimedes. Esineja tutvustas ning analüüsis kolme keelekeskkonna – kakskeelse Tallinna, valdavalt venekeelse Kirde-Eesti (Kohtla-Järve, Jõhvi, Sillamäe, Narva) ning valdavalt eestikeelse Kesk- ja Lõuna-Eesti (Tartu, Viljandi, Pärnu) mitmekeelseid silte. Ta jälgis eri keelte kasutamise vastavust keeleseadusele (1995). Andmestikust ilmneb, et keeleseaduse nõudeid ei arvestata ei alati ega kõigjal, eriti mitmekeelsetel siltidel. Konverentsil tutvustatud uurimus on osa riikliku programmi „Eesti

keel ja kultuurimälu 2009” alaprojektist „Vene-eesti ja inglise-eesti koodivahetuse ja koodikopeerimise korpuse koostamine ning haldamine”.

Eberhard Winkler (Georg-Augusti nim Göttingeni Ülikool) kõneles katketooni märkimisest vanades Salatsi ja Kuramaa liivi ning kreevini keelemälestistes. Probleeme on tekitanud see, et keeleallikad pärinevad aastaist 1770–1850, mil nende keelte foneetilisi nüansse piisavalt ei tuntud. Liiasi ei kõneldud kõik ülesmärkijad uuritavat keelt emakeelena ega olnud katketoonist teadlikud. Ka läti keele katketooni täpse kirjelduseni jõuti alles XIX sajandi lõpuks, seetõttu on ebajärjekindlus liivi keele ülesmärkijate noteeringuis mõistetav. Esineja rõhutas, et eelmiste sajandite üleskirjutusi tuleb võtta tõsiselt ka siis, kui neid on talletanud muu emakeelega isikud, ja ka siis, kui need on ebatäpsed.

Karl Pajusalu (TÜ) ettekanne „Salatsiliivi grammatika väljavaated” kõneles salatsiliivi sõnaraamatu¹ koostamisest. Tegemine on väga olulise ajaloolise keeleainesega, sest ilma salatsiliivi osaluseta ei ole võimalik saada ülevaadet kunagisest Liivimaa liivi keelest. Salatsiliivi keelematerjali on kogunud paljud XVII–XIX sajandi uurijad, lisaks toetub sõnaraamat Eberhard Winkleri viimase 20 aasta töödele. Sõnaraamat esitab kõik registreeritud lekseemid ja häälikuvariandid, aga ka noomeni- ja verbivorme. Järgmise etapina võetakse ette salatsiliivi grammatika koostamine.

Jüri Viikbergi (TLÜ; EKI) ettekanne puudutas 1922. aastal koostatud ja kauaks käsikirja jäänud Dmitri Tsvetkovi vadja keele grammatikat. Et käsikiri valmis enne, kui vadjalane D. Tsvetkov asus õppima Tartu Ülikoolis, siis on tõenäoline selle koostamine

¹ E. Winkler, K. Pajusalu, *Salivisches Wörterbuch*. (Linguistica Uralica. Supplementary Series / Volume 3.) Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2009

eesti kooligrammatikate (nt Ernst Petersoni õpiku) eeskujul. D. Tsvetkov ei ole hiljem vadja sõnaraamatut koostades oma käsikirja juurde tagasi pöördunud ja seetõttu leidub seal sõnu, mida ta sõnaraamatus ei esine. Grammatika käsikiri jõudis Emakeele Seltsi valdusse 1937. aastal ning selle ainest sai Paul Ariste kasutada oma vadja keele grammatikas (1948).

Helena Sulkala (Oulu Ülikool) ettekande „Keel ja kool mitmekeelses ühiskonnas” sisuks oli meä keele kasutamine Rootsis Haaparanta linnas. Kunagiste soome väljarändajate järglastest meä keele kõnelejad on elanud Rootsis oma paarsada aastat. Et viimastel aastakümneil on väljaränne Soomest Haaparanta piirkonda lisandunud, on ilmunud rootsi ja meä keele kõrvale ka soome kirjakeel. 2007. aasta kevadel küsitleti Haaparanta linnas neljanda ja viienda klassi 211 õpilast selgitamaks kolme kohaliku keele staatust ja hierarhiat, keeleõpetust koolis ning õpilaste keelelisi hoiakuid. Ankeetküsitlustest selgus, et meä keelt kasutatakse kodus ja (rootsi keele kõrval ka) koolis, see on mõnevõrra arvestatav nii raadiosaadete kui ka (trüki)ajakirjanduse keelena, ent noorte oma (ka virtuaalses) suhtluskonnas domineerib rootsi keel.

Dmitri Kulakov (TÜ) oli võtnud vaatluse alla, mis on säilinud kunagi Iisaku mail tuntud poluvernikut keelest tänapäeval. Teema haakub tema käsiloleva doktoritööga „Peipsimaa põliselanike kakskeelsus”. Ettekanne tugines autori 2009. aasta varakevadel Iisaku alevikust ning Alliku, Nurme ja Vaikla külast kogutud keelematerjalil. Keelejuhid olid poluvernikut otsesed järeltulijad ning vanema põlvkonna esindajad (60–80-aastased), välitööde keskmes oli nende inimeste kakskeelne keelepruuk. Paul Ariste, Helle Heiteri ja Mari Musta kirjeldatud Iisaku vene-eesti segakeele kasutamisest on möödunud juba 40–80 aastat. Nüüdseks on polu-

vernikutest tollane keelepruuk küll hääbunud, ent nende eesti või vene keelt kõnelevad järglased suudavad esivanemate keelest veel üht-teist meenutada.

Helka Riionheimo (Joensuu Ülikool) ettekanne käsitles Eestis elavate kakskeelsete ingerisoomlaste soome keelt ning nende idiolektide varieerumist (eeskätt imperfektivormide näiteil) eesti keele mõjuväljas. Selgub, et Eestis kõneldava ingerisoomse keele näol ei ole tegu ühtse keelekujuga, vaid pigem suure hulga isikute kõnekeelega, kellel kombineeruvad soome ja eesti keeleelementid erineval moel. Et ingerisoomlastel ei ole Eestis oma keelekeskkonda, siis puudub ka keeleühiskondlik kontroll ja võõrmõjude filter. Innovatsioonid ei levi kõnelejate seas keelekollektiivi sünkroonselt hõlmates, vaid need hajuvad paljudeks erinevaks idiolektideks nagu (hääbuvate) vähemuskeelte puhul ootuspärane.

Enn Ernits (Eesti Maaülikool) tutvustas oma ettekandes „Soome-ugri plaankeel budinos – struktuur ja loomispõhimõtted” udmurdist ajakirjaniku ja kirjandusteadlase Aleksei Arzamazovi loodud etnofuturistikku budinose keelt (*budino kela*), selle loomise põhimõtteid, ülesehitust ning arengukava. Plaan- resp. projektkeel budinos on koostatud soome-ugri keelte elementidest ja seda on pakutud soomeugri laste kommunikatsioonivahendiks vene ja inglise keele asemele. Budinos on unifitseeritud (üks käänd- ja pöördkond), kuid aglutinatiivne keel, mida

iseloostab rikkalik noomeni- ja verbi- vormistik. Ka sõnaliikide lõpud on unifitseeritud: *-o* tähistab omadussõna, *-i* tegusõna ja *-a* nimisõna (nt *olua* 'õlu', *tala* 'maja', *toditala* 'ülikool', *toditalamiesa* 'üliõpilane'). Kasutatakse ladina tähestikku, eritähiti ega diakriitilisi märke ei ole. Budinosel näikse olevat virtuaalkeskkonnas mitukümmend kirjandushuvilisest kasutajat. Plaankeele lühigrammatika ja -sõnastikuga ülevaade („Койне „Будинос” – Общий язык финно-угров”) ilmus 2009. aasta algul Iž karis (Iževskis).

Teise päeva kavva mahtus veel ka Võru Instituudi vastsete kogumike, õp- pevahendite ning CD-plaatide esitlemine-tutvustamine (Küll Eichenbaum), millele lisandus nägus valik Kihnu Instituudi väljaandeid (Mark Soosaar). Lõpuaruteludes tõmmati paralleele varasemate konverentsidega, kaaluti paremusi-kehvumusi ja visandati tulevikuplaane. Konverentsi tänavust kahele päevale kokkukuivamist soovi(ta)ti edaspidi vältida. Korraldajaile pandi südamele, et Võrus peetava konverentsi kavas leiaksid tingimata koha ka võruainelised ettekanded. Edasisele mõeldes ja konverentsi õhkkonna ergastamise huvides peeti vajalikuks rohkendada ärksat esinejas- ning kuulajaskonda (eriti üliõpilaste näol). Konverentsi ettekannete kogumik ilmus 2010. aastal.

ANASTASSIA ZABRODSKAJA,

LÜHIKROONIKA

JÜRI VIKBERG

• 4. veebruaril korraldas Eesti Terminoloogia Ühing Eesti Rahvusraamatukogus oskuskeeleseminari. Avasõnad lausus rahvusraamatukogu juhataja Janne Andresoo. Tartu Ülikooli eesti-keelse terminoloogia sihtstipendiumi

komisjoni esimees Peeter Päll rääkis, kuidas sihtstipendiume saab kasutada oskuskeelekorrastuse toena. Järgmised esinejad olid kõik sihtstipendiumi saajad: Tõnu Tamme (TÜ, „Loogika, terminoloogia ja mina”), Arne Merilai (TÜ, „Emakeelne pragmapoeetika”), Silvi

Salupere (TÜ, „Semiootika oskuskeele võimalikkusest”), Erkki Luuk (TÜ, „Terminoloogia, optimaalsus ja loomulikkus”). TÜ Sihtasutuse juhatuse liige Ruth Kotsar tegi kokkuvõtte eestikeelse terminoloogia sihtstipendiumide jagamise kolmest aastast.

- 4.–5. veebruaril toimus Taevaskoja seminari- ja puhkekeskuses folkloristide viies talvekonverents „Pärimuslugu ja ajalugu: piirid, pidepunktid ja tähenduste dünaamika”, millega tähistati Walter Andersoni 125. sünniaastapäeva ja 90 aasta möödumist Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetooli asutamisest. Kahepäevasel konverentsil arutleti folkloristika ja selle uurimisobjekti piiride ning olemuse üle. Ettekannetes käsitleti rahvaluuleteaduse arengu seisukohalt olulisi pidepunkte (daatumid, isikud, sündmused, mõisted, suunad jne) ning nende tähendust ajaloolises või tänapäevases kontekstis. Piiri mõiste võimaldas rääkida ka uurimisvaldkonna äärealadest, sh kokkupuutepunktidest naaberdistsipliinidega.

- 18. veebruaril korraldas Lääne-Virumaa Keskraamatukogu Rakveres konverentsi „Mitmekihiline Jaan Kross”. Ettekannetega esinesid Odette Kirss (Virumaa Muuseumid), Maire Liivamets (Eesti Rahvusraamatukogu) ja Jaan Krossi tütar Maarja Undusk. Kuulutati välja Rakvere lugude kogumise konkurss „Rakvere romanss 2010”.

- 20. veebruaril korraldas Tuglase Selts Helsingis Jaan Krossi 90. sünniaastapäevale pühendatud seminari „Jaan Kross – mälu- ja sõnameister”. Esinejate hulgas olid tõlkijad, kirjanikud ja ajaloolased, nagu Timo Reko, Sirpa Kähkönen, Juhani Salokannel, Heikki Rausmaa, Kaisu Lahikainen ja Jouko Vanhanen.

- 25. veebruaril anti Eesti Kirjan-

dusmuuseumis välja 2010. aasta rahvaluule kogumispreemiad, mille said Kaie Humal Võrtsjärve-äärse pärimuse kogumise eest ja Hille Tarto ravimtaimeteemaliste küsitluste materjalide talletamise eest.

- 25.–27. veebruarini toimus Tallinna Ülikoolis 11. rahvusvaheline noorfiloloogide konverents, kus ettekannetega esinesid tudengid, magistrandid, doktorandid ja aspirandid Eestist, Lätist, Saksamaalt, Tšehhist ja Venemaalt. Kahes sektsioonis – kirjandus- ja keeleteaduse omas – peetud ettekanded keskendusid võrdlevale kirjandusteadusele, vene kirjanduse ajaloole, poetikale ja lingvistikale. Konverentsi avas Venemaa Teaduste Akadeemia liige ning Venemaa TA Vene Kirjanduse Instituudi (Puškini maja) direktor Vsevolod Bagno loenguga „Komparativistika Puškini majas”.

- 26.–28. veebruarini tähistas Tartu Ülikooli vene kirjanduse õppetool seminariga Juri Lotmani 88. sünniaastapäeva. Slaavi filoloogia osakonna õppejõudude ja doktorantide kõrval esinesid teadlased Tomskist, Moskvast, Saratovist, Veliki Novgorodist, Triestest, Kieelist ja Vilniusest. Kätte anti 2010. aasta J. Lotmani stipendium.

- 28. veebruaril peeti Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi ning Slaavi Keelte ja Kultuuride Instituudi eestvõttel Juri Lotmani mälestusseminari, kus astusid üles Igor Pilštšikov, Grigori Utgof, Tatjana Kuzovkina, Irina Belobrovtseva, Olga Utgof, Galina Ponomarjova ja Aleksandr Danilevski.

- 28. veebruaril tähistati Vanalinnas Muusikamajas koostöös Tallinnas tegutsevate soome-ugri rahvaste kultuuriseltsidega „Kalevala” päeva: sel päeval 1835. aastal kirjutas Elias Lönnrot soome rahvuseepose „Kalevala” eessõna.